

DOSSIER SCHOLEN- BOUW VLAAMS BOUWMEESTER

Intro

Heel wat schoolgebouwen in Vlaanderen zijn in slechte staat, niet aangepast aan huidige pedagogische noden of te klein voor het aantal leerlingen.

Iedereen is het erover eens dat Vlaanderen de laatste decennia onvoldoende investeerde in schoolgebouwen. Op 7 juli 2006 keurde het Vlaams parlement dan ook het decreet over de inhaalbeweging voor schoolinfrastructuur via publiek-private financiering goed. Ondertussen is de selectie van de private partner zo goed als afgerond.

Weldra zal de DBFM-vennootschap (*Design-Build-Finance-Maintain*), die de overheid met de private partner vormt, voor één miljard euro aan nieuwe schoolgebouwen realiseren. De Vlaamse overheid heeft een Bouwmeester die de opdracht kreeg te waken over de kwaliteit van publieke gebouwen. Vlaams Bouwmeester Marcel Smets wil er dan ook toe bijdragen dat deze inhaalbeweging kwaliteitsvolle nieuwe schoolgebouwen oplevert. Omdat het in eerste instantie niet de architecten zijn die aan de oorsprong liggen van een geslaagd bouwproject, maar de opdrachtgevers, richt de Vlaamse Bouwmeester zich met deze publicatie tot hen.

Het is de opdrachtgever die de vraag naar kwaliteit heel duidelijk moet stellen. Hij of zij definieert het project met het oog op de eigen maatschappelijke opdracht. Hij of zij moet standpunten innemen bij de verschillende kwesties die in de scholenbouw aan de orde zijn en die in dit scholendossier nog eens aan bod komen. Een gemotiveerde opdrachtgever, die weet wat hij wil, is een voorwaarde voor een goed architectuurproject. ●

Scholen bouwen voor de toekomst

door Vlaams Bouwmeester
Marcel Smets

Een school als huis in de straat

De nieuwe basisschool
Sint-Ursula in Laken

Cahier #2

Schoolvoorbeelden
Over kunstinterventies
in scholen

‘1 + 1 is veel meer’

Gesprek met projectregisseur
Greetje Lathouwers

Een unieke kans

Bouwproject basisschool
De Driehoek, Bocholt

Paviljoenen onder een dak

De nieuwe basisschool
Klare Bron in Heverlee

‘Meer dan school alleen’

Bouwproject kleuterschool
’t Beekje, Etterbeek

Eenheid in verscheidenheid

Masterplan scholencampus
Bogaersveld, Beringen

Een eigen wereld in de wereld

Gesprek met architectuur-
theoreticus Bart Verschaffel

De tijd van eilanden is voorbij

Gesprek met cultureel
antropoloog Rik Pinxten

De Vlaamse Bouwmeester en de scholenbouw

Scholen bouwen voor de toekomst

De kwaliteit van het Vlaamse scholenpatrimonium

staat in schril contrast met de kwaliteit van het

onderwijs zelf. Niemand zal ontkennen dat Vlaan-

deren de laatste decennia onvoldoende investeerde

in schoolgebouwen. De geplande inhaalbeweging

is daarom van historisch belang: een 200-tal scho-

len krijgt opnieuw de kans om onderwijs aan te

bieden in een ‘onderwijswaardige’ infrastructuur.

Als schoolbestuur koester je uiteraard hoge verwachtingen. Het project moet functioneel en aantrekkelijk zijn, een stimulerende leeromgeving vormen voor de leerlingen en een goede werkomgeving voor de leerkrachten. Even belangrijk is de duurzaamheid van het gebouw, zowel qua vorm en materialiteit als in de technische uitwerking. Meer dan elders zijn bij scholenbouw bovendien een rigoureuze planning – een school kan je niet zomaar sluiten voor werken – en een correct budgetbeheer – een school heeft zelden geld te veel – noodzakelijk. De publiek-private samenwerking is erop gericht de specifieke zorgen die bij het bouwen horen van uw schouders te nemen en ze toe te vertrouwen aan een professionele private partner.

Toch blijft het steeds de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever om te antwoorden op de vraag, welk schoolgebouw we willen. Het is de vraag naar een visie op het onderwijs en de gebouwen die we daarvoor nodig hebben, vandaag en in de toekomst. Het is de vraag naar architectuur. Een bouwproject realiseren betekent voor een schoolgemeenschap een hele uitdaging en een unieke ervaring. Het beloven boeiende maanden te worden, waarin we samen gestalte zullen geven aan de scholen voor de toekomst.

De school als individuele en collectieve plek van zelfontplooiing

De pedagogische visie op onderwijs is in de loop der jaren verschoven: de klassikale, collectieve leerervaring is vervangen door een meer geïndividualiseerd proces. De nieuwe aanpak is gebaseerd op het inzicht dat kinderen niet alleen leren van de leraar, maar ook van elkaar, en dat ze al doende soms meer leren dan al luisterend. Gedifferentieerd onderwijs impliceert zelfstandig werken, groepswork en collectief of individueel onderricht. Een schoolgebouw moet die veelzijdigheid ruimtelijk ondersteunen. Toch blijft de klas volgens mij de belangrijkste bouwsteen van een schoolgebouw; vanuit deze ruimte kan het individu zich identificeren met de klas als groep binnen de grotere scholen-gemeenschap. Meer dan vroeger heeft een schoolgebouw echter nood aan verschillende soorten ruimtes: ruimtes die uitnodigen tot ontmoeten, experimenteren en alternatief gebruik. Een brede gang zoals in De Klare Bron in Heverlee of een centrale, verbindende polyvalente ruimte zoals in ’t Beekje in Etterbeek of in De Driehoek in Bocholt, zijn daarom erg waardevol.

De school als wereld op zich en de school als deel van de wereld

Het hedendaagse onderwijs bevindt zich in een spanningsveld. Moet de school het kind beschermen tegen de wereld, of is het vooral een plek van waaruit kinderen de wereld leren ontdekken? Voor cultureel antropoloog Rik Pinxten is een goede school een brede en op de buitenwereld gerichte, gemeenschappelijke plek. Architectuurtheoreticus Bart Verschaffel geeft dan weer

aan dat het beschermende ‘kloostermodel’ in de actuele maatschappij nog steeds een zin en een functie heeft. De tegenstelling is minder groot dan ze lijkt. Kinderen mogen inderdaad opgroeien in een beschutte wereld die nog niet zo bedreigend is als de buitenwereld. Zeker voor kinderen in een moeilijke gezinssituatie kan de school een veilige haven zijn. Toch kan een school zich niet meer afsluiten, noch vanuit pedagogisch, noch vanuit maatschappelijk oogpunt. De school is meer dan ooit een plaats van ontmoeting. Architect Gerard Maccreanor stelt dat scholen de laatste plekken van gemeenschapsvorming zijn. De school is meer en meer een bindmiddel voor de buurt. Daarom moet een school beide rollen op zich nemen: ze is zowel beschermende omgeving als deel van de wereld.

Duurzaamheid in culturele zin

Maximaal bruikbare ruimte scheppen met minimale middelen is vaak het uitgangspunt van de hedendaagse scholenbouw. Gebouwen horen zowel ecologisch als economisch duurzaam te zijn. Het dubbel gebruiken van ruimtes, het beperken van de energiekost en het zoeken naar standaardisatie, levert efficiënte gebouwen op. Om een lange levensduur te garanderen, moeten mensen echter ook van deze gebouwen kunnen houden. Daarbij speelt de ruimtelijke beleving van een gebouw een belangrijke rol. Buiten voel je al aan of een gebouw uitnodigend is en een spannende en boeiende relatie aangaat met zijn directe omgeving. Bij het betreden van het gebouw spelen weer andere factoren. Is het een plek die je verwelkomt, waar je makkelijk de weg vindt? Is het interieur helder, zijn er boeiende doorzichten en biedt het interieur ook een uitzicht naar buiten? Gaat het hier om interessante, betekenisvolle ruimtes en karaktervolle gebouwen, die ons bijblijven en die we zullen koesteren? Architecten staan voor een complexe ontwerpogave. Het proces is een inventieve zoektocht naar het optimum tussen economische, ecologische en sociaal-culturele duurzaamheid.

Een integrale aanpak van projecten

Directies worden vaak met moeilijke ruimtelijke vraagstukken geconfronteerd. Bepaalde terreinen barsten uit hun voegen, een beschermde kapel staat leeg op de speelplaats of fusies dwingen diverse groepen om op één terrein samen te wonen. Vlaamse schoolterreinen laten zich soms lezen als een geschiedenisboek: diverse bouwcampagnes staan er min of meer broederlijk naast elkaar. Hoe kan je daaraan doordacht verder bouwen? Andere sites zijn dan weer te groot en nodigen uit om andere bestemmingen op het schoolterrein toe te laten – zoals wonen boven de school of winkels en kantoren onder de school. Dit kan een waardevolle nieuwe dynamiek geven aan een site, zolang we er maar over waken dat het uiteindelijke geheel duidelijk de maatschappelijke waarde van de school uitdrukt.

Ik erken dat veel van die ruimtelijke problemen slechts adequaat beantwoord kunnen worden met professionele ondersteuning. Een masterplan is een verhelderend instrument. Het inventariseren van het patrimonium, het ontwikkelen van ruimtelijke toekomstscenario’s, het beschouwen van de school in een bredere context en zelfs economische afwegingen vormen de fundamente van een onderbouwde ruimtelijke visie. Daarvoor zijn de nodige middelen essentieel.

Ook zonder die middelen moet dit soort afwegingen echter bij elk project worden gemaakt. Het uitgangspunt voor een project is altijd een concrete plek met lokale actoren, welomschreven belangen in een feitelijke context. Dit is de basis van een geïntegreerd project. Een projectdefinitie, waarin de bouwheer zijn noden, verlangens en aspiraties verwoordt, is het begin van een

weloverwogen bouwproces. Dit is het 'bouwproject in woorden' en vormt een stevige basis voor de partijen die het uiteindelijke project moeten realiseren.

Pleidooi voor genereuze schoolgebouwen

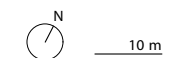
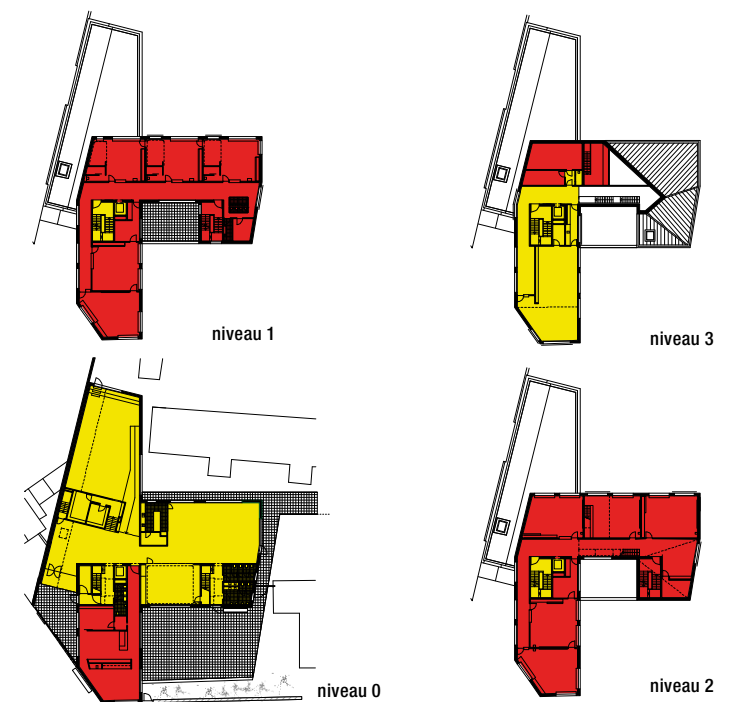
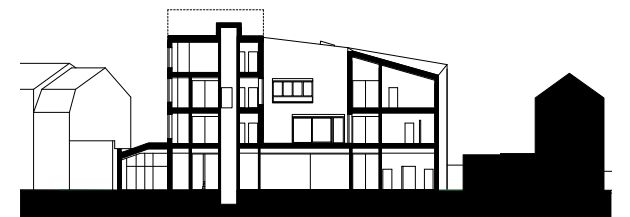
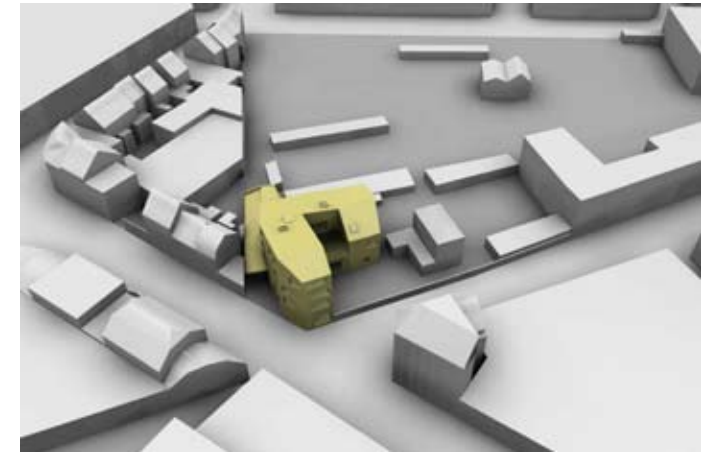
Gebouwen – en publieke gebouwen in het bijzonder – zijn steeds een spiegel van een maatschappelijk bestel. Ze representeren een openbaar bestuur of de maatschappij in ruimere zin. De huidige schoolgebouwen tonen wat de maatschappij investeert in de jeugd. Ik merk een schrijnende discrepantie tussen de kostprijs per vierkante meter die we betalen voor het onderwijs van onze kinderen en die voor de kantoren van onze ambtenaren. Een school heeft altijd te weinig geld om gebouwen te onderhouden, te verbouwen of opnieuw te bouwen. In de 19de eeuw en ook in het begin van de 20ste eeuw ademde het schoolgebouw in al zijn statigheid en rijkelijke grootsheid het belang dat staat en kerk stelden in hun onderwijs. Vandaag zou ik willen pleiten voor een soortgelijke generositeit. Dit is zeker geen pleidooi voor verspilling. We moeten ook niet investeren in 19de-eeuwse plechtstatigheid en representativiteit, maar wel in menselijke schaal, aangename ruimtes en collectiviteit. Alleen zo realiseren we kwalitatieve schoolarchitectuur die de tijd kan trotseren en dragen we bij tot een algemene bouwcultuur. ●

Marcel Smets, *Vlaams Bouwmeester*

Een school als huis in de straat

De nieuwe basisschool Sint-Ursula in Laken

De lagere school Sint-Ursula in Laken wil niet alleen een school in een wijk zijn, maar ook en vooral een school van de wijk. 'Het is onverantwoord een gloednieuw gebouw slechts een derde van de tijd te gebruiken,' zo formuleerde de bouwheer het in de projectdefinitie. Met 150 tot 170 leerlingen van meer dan twintig nationaliteiten barstte Sint-Ursula in Laken letterlijk uit de barakken en containers waarin de klassen zich bevonden. Leraren gaven les tussen de metalen stutpalen door; het plafond was her en der verzakt en zowat overal bladderde de verf van de muren. De vorige directeur, Roeland Vranken, bundelde een ambitieus programma in een projectdefinitie en wilde van de nieuwe school zowel een buurtcentrum als een school maken. Vooral dat laatste trof de architecten Adinda Van Geystelen en Tom Thys. Samen met de groene omgeving van de school namen ze het als uitgangspunt voor hun ontwerp. Ook trokken ze op studiereis naar een pilootproject voor brede scholen – of 'vensterscholen', zoals ze in Nederland wel worden genoemd – in Groningen. De school in Laken moest echter worden gerealiseerd binnen de oppervlakenormen van de scholenbouw en er was geen budget beschikbaar voor een extra programma. De school moest voor de architecten dan ook in de eerste plaats optimaal functioneren als schoolgebouw. Door een doordachte planorganisatie zijn al de ruimtes op het gelijkvloers en de grote ruimte op de derde verdieping ook buiten de schooluren bruikbaar voor diverse activiteiten. Deze zone van het gebouw kan apart worden verwarmd, verlicht en verlucht en de specifiek schoolse ruimtes desgewenst worden afgesloten.

De school als wijkcentrum

- school, afsluitbaar tijdens avondactiviteiten
- accommodatie, naschools bruikbaar

‘Een gebouw is niet anders omdat er verschillende nationaliteiten samenkomen. Net zoals het niet anders is omdat het voor kinderen bedoeld is. Het speelse en het verschil moeten in de ervaring zitten, niet in roodgeverfde deuren of anekdotische details.’

‘De architectuur moet langer meegaan dan het pedagogisch concept van het moment.’

Puzzelen met omgeving

Thys en Van Geystelen verhuisden de klassen voor de kleuters en de lagere school naar de eerste en de tweede verdieping en hielden de benedenverdieping vrij voor administratieve lokalen, een polyvalente bewegingszaal, een refter en een extra multifunctionele ruimte. Bij het ontwerpen richtten ze zich eerder naar buiten dan naar het interne, interculturele en diverse karakter van de school. ‘Een gebouw is niet anders omdat er verschillende nationaliteiten samenkomen. Net zoals het niet anders is omdat het voor kinderen is bedoeld. Het speelse en het verschil moeten in de ervaring zitten, niet in rood geverfde deuren of anekdotische details.’ Dus concentreerden ze zich op de spanning en zelfs de discrepantie tussen programma en beschikbare ruimte. Sint-Ursula deelt met vier andere scholen een klein ommuurd paradijs, met een salamanderpoel, een kippenhok en oude, rijzige bomen. De twee gronden die eigendom zijn van Sint-Ursula liggen aan de ene (Drootbeekstraat) en de andere kant (Molenbeekstraat – D. Lefèvrestraat) van de site en zijn met elkaar verbonden door een klinkerpad. ‘Eigenlijk was het bijna onmogelijk zo’n groot volume te realiseren op zo’n beperkte site zonder inbreuk te plegen op de omgeving.’ Thys en Van Geystelen losten het probleem op door te puzzelen met de verhoudingen van de bouwvolumes uit die omgeving. Het tegenoverliggende pand, waar vroeger het aperitiefdrankje Byrrh werd gedestilleerd, het statige hoekhuis, de tuinmuur, de witte villa van de Franstalige school en de imposante bomenrij tegen de tuinmuur werden referentiepunten waaraan ze hun eigen ontwerp afmaten en spiegelde.

De wereld aan je voeten

Essentieel voor Thys en Van Geystelen was dat er geen bomen gekapt hoefden te worden, en dus plooiden ze het gebouw om die bomen heen. De ruimte tussen de bomen en het schoolgebouw werd de speelplaats en de ontvangstruimte voor leerlingen en ouders. Het resultaat is een verrassende school. Een school als een huis in een straat. Een steviger huis en ook een huis met een ongewone vorm, maar wel een huis met ogen naar de straat en geen school die de buitenwereld de rug toekent. ‘Een atypisch gebouw voor een atypische school’, noemt Van Geystelen het. ‘Het is de essentie van scholenbouw: de architectuur moet langer meegaan dan het pedagogisch concept van het moment.’ Tegelijk moet een school ruimtelijke opvoeding bieden. Hoe groter de kinderen worden, hoe hoger ze in het gebouw opklimmen en hoe weidser hun zicht door de vensters op de omliggende stad.

Dialogoog is fundamenteel

De voormalige directeur, Roeland Vranken, en de huidige directrice Kris Verdoodt hechtten veel belang aan participatie van de groep leraren, het administratief personeel en alle mensen die nauw betrokken zijn bij de werking van de school. Adinda Van Geystelen en Tom Thys gingen daar als architecten graag op in. ‘Dialogoog is fundamenteel, maar het is niet evident. Wij noch de bouwheer zijn opgeleid om zo’n groepsproces – dat eigenlijk hoort vooraf te gaan aan de ontwerp-opdracht – te begeleiden. Participatie kan daardoor zowel de sterkte als de zwakte worden van een project. Als architect heb je de neiging erg open vragen te formuleren. “Hoe ziet de ideale klas eruit?” Discussies verzanden snel in erg prakti-

sche kwesties. Het aantal stopcontacten, het type kapstokjes. Dat is belangrijk, maar minder wezenlijk voor het ruimtelijke concept.’ Het bijzondere aan het project in Laken is dat de architectuur meer dan een uitnodiging naar de buurt is geworden. Mensen die vroeger twijfelden om hun kind in te schrijven – omdat de infrastructuur beneden alle peil was of omdat het toch een ‘zwarte’ school was – melden zich nu mondjesmaat aan. Architectuur als integrerende factor. ‘Ik ben er zeker van dat de nieuwbouw nieuwe mensen aantrekt. En dat is goed voor iedereen,’ zegt Verdoodt. Al botst de school daarbij meteen op een volgende grens: de maximumcapaciteit. Want iedere nieuwe school is het resultaat van een momentopname, en die beantwoordt niet altijd aan toekomstige noden. ●

Bouwheer Katholiek Onderwijs Brussel
 Noord | **Onderwijsgraad** basisonderwijs | **Architecten** Tom Thys en Adinda Van Geystelen i.s.m. Bureau Bouwtechniek |
Budget € 2.000.000 (excl. BTW en ereloon) | **Oppervlakte** ca. 2.100 m² |
Realisatie 2009

Cahier #2 Schoolvoorbeelden Over kunstinterventies in scholen

In de reeks *Cahiers* belicht de kunstcel van de Vlaamse Bouwmeester aspecten van beeldende kunst in de openbare ruimte, vanuit een zo breed

mogelijke – algemeen maatschappelijke en culturele – invalshoek. Met een hele reeks nieuwbouw- en verbouwingsprojecten voor scholen in het vooruitzicht, is bij de kunstcel meteen ook de vraag gerezen naar de mogelijkheid, de zin en onzin van artistieke interventies in deze gebouwen. *Cahier #2* is volledig aan dit thema gewijd en omvat concrete artistieke voorstellen voor zeven verschillende scholen, van beeldende kunstenaars Jumana Emil Abboud, Sarah & Charles, Peter Downsbrough, Marie-Ange Guilleminot, Bren Heymans, Aimé Ntakiyica en Benjamin Verdonck. U vindt er ook een beeld-essay van Charlotte Lybeer en bijdragen van Wim Cuyvers, Katrien Laenen, Franciska Lambrechts, Jan Masschelein, Rolf Quaghebeur, Maarten Simons en Pieter Vermoortel.

Cahier #2 is op aanvraag verkrijgbaar bij het team van de Vlaamse Bouwmeester. ●

1 + 1 = veel meer
Gesprek met architect en projectregisseur Greetje Lathouwers

‘Goede schoolarchitectuur begint bij een onderbouwd en door-dacht projectdossier dat verder kijkt dan het mathematisch meetbare,’ stelt Greetje Lathouwers. Zij deed onderzoek naar architectuur van lagere scholen in Vlaanderen en begeleidt toekomstige bouwheren bij de opstelling van zo’n projectdossier. ‘Hoe fijner je je eigen vraag aflijnt, hoe nauwkeuriger de architect hem kan beantwoorden.’

Een school bouwen lijkt vooral te draaien rond technische normen en vierkante meters, rond leerlingenaantallen en een hoeveelheid klassen. De vraag naar wat een school nog meer moet of kan zijn, is daardoor niet vanzelfsprekend. ‘Het is essentieel om verder te kijken,’ meent Lathouwers. ‘Je kan niet zeggen: ik heb zes klassen nodig, zonder eerst een inventaris te maken van wat je hebt. Je kan ook niet zeggen: ik heb een nieuwe school nodig, zonder de context waarin die school zich bevindt erbij te betrekken.’

Om met een heel algemene vraag te beginnen: wat omschrijft u als goede schoolarchitectuur?

Lathouwers: Goede architectuur is architectuur die kansen creëert en aanzet tot interactie, zowel binnen als buiten de school. Door klassieke schoolruimtes als klassen, gangen, speelplaatsen, refters en vaklokalen te herbekijken, ontstaan er nieuwe soorten ruimtes die contact en ontmoeting stimuleren. Een school kan ook de lijn van een buurt zijn. Als je je achter hoge tuinmuren verschanst, zal het contact met de buitenwereld minimaal en zeer stroef zijn; maak je die muren doorzichtig of doorlaatbaar, dan ontstaat er een ander soort relatie. Mensen denken vanuit het gekende. Als ontwerper is het je opdracht een stap verder te gaan dan wat mensen vragen. Het is niet voldoende zes klassen te tekenen, het gaat erom de ruimte te valoriseren. Op die manier slaagt goede architectuur erin van 1 + 1 veel meer te maken dan wat het puur rekenkundig is.

Volgens u zijn de vragen die een school moet beantwoorden om subsidies te krijgen niet voldoende om goede architectuur te realiseren?

Lathouwers: De huidige procedure steunt op kwantificeerbare gegevens, die belangrijk zijn. Maar even belangrijk is het inhoudelijke. Hoe wil ik lesgeven? Hoe breed zie ik mijn school? Bouw ik in de stad of in een dorp? Hoe geef je ouders een plaats in de school? En welke weerslag hebben al die vragen op je gebouw? Noch de bouwheer, noch de inrichtende machten, noch de subsidiërende overheid erkennen voldoende het belang van dit inhoudelijke kader. Het gevolg is dat ze ook de meerwaarde van een goede ontwerper niet altijd inschatten.

Een goed projectdossier veronderstelt een gemotiveerde bouwheer die omkaderd en ondersteund wordt. Het vreemde bij scholenbouw is dat de bouwheer niet altijd de eindgebruiker is.

Lathouwers: En dat bepaalt grotendeels de moeilijkheidsgraad van het proces. Ten eerste slaapt zo’n bouwproject soms tien, twaalf jaar aan, waardoor de initiatiefnemers van toen er al lang niet meer bij zijn als er een ontwerp klaar ligt. Na een tijd is men allang blij dat er iets komt. Ten tweede is het niet altijd even duidelijk wie nu eigenlijk de bouwheer is. In kleine schooltjes met een inrichtende macht is dat eenvoudig: je hebt een voorzitter van een schoolbestuur, een directeur en hopelijk wat gemotiveerde leraren en ouders. Maar als die structuur groter wordt, is de afstand tussen bouwheer en eindgebruiker zeer groot. Nogtans is de stem van die eindgebruiker essentieel. Hij leeft dag in dag uit in die school, hij moet mee aan tafel om inhoudelijke vragen te onderzoeken.

Geen goede schoolarchitectuur zonder goede bouwheren. Hoe kan je de bouwheer versterken?

Lathouwers: Bouwheren hebben nood aan het uitwisselen van ervaring en informatie. Er zijn zeer verspreide initiatieven, zoals de architectuurbibliotheek van ABC, de scholentour van het Vlaams Architectuurinstituut of de website www.scholenbouwen.be. Door de werklust waaronder directies en leraren nu al gebukt gaan, kan je die mensen moeilijk met de hele uitwerking van zo’n projectdossier belasten. Ik geloof dat we structureel

‘De huidige procedure steunt op kwantificeerbare gegevens, die belangrijk zijn. Maar even belangrijk is het inhoudelijke. Hoe wil ik lesgeven? Hoe breed zie ik mijn school? Bouw ik in de stad of in een dorp? Hoe geef je ouders een plaats in de school? En welke weerslag hebben al die vragen op je gebouw?’

moeten investeren in ondersteuning door projectregisseurs aan de verschillende opgaven te verbinden. Iedere school is gebaat bij iemand die helpt de wensen en verlangens ruimtelijk te formuleren. Zelf heb ik een lijst van acht punten en thema’s opgesteld die ik met de school systematisch overloop. Dat gaat over duurzaamheid, over nieuwe manieren van onderwijs, over de context waarin de school zich bevindt: in de stad, in een wijk, in een gemeente of op het platteland. Maar ook over verkeersveiligheid, over de brede school en hoe breed je de school wil inzetten. Wil je achterstand wegwerken? Hoe maak je een inclusieve school met ruimte voor rolstoelgebruikers, met therapielokaaltjes en andere soorten ruimten, en hoe betrek je de bredere gemeenschap bij de school? Het is aan iedere school afzonderlijk om een eigen standpunt te bepalen rond die verschillende thema’s.

In uw onderzoek houdt u een sterk pleidooi voor de brede school: een school die zich openstelt voor de buurt. Het is een mooi en waardevol idee, maar is het ook praktisch haalbaar?

Lathouwers: De compartimentering aanpassen is niet zo moeilijk. Een school heeft drie soorten ruimtes: de ruimtes eigen aan de school, zoals de klassen en het open leercentrum; semipublieke ruimtes zoals vergaderlokalen; en ten slotte het publieke gedeelte met turnzaal, refter en polyvalente zaal. De eerste zijn het domein van de school, de tweede kunnen al eens gebruikt worden door de plaatselijke hobbyclub en de derde kan je makkelijk cadeau geven aan verenigingen uit de buurt. Het is aan de ontwerper om aparte ingangen te voorzien, om voor een afsluiting van het schooleigen gedeelte te zorgen; als bouwheer is het je taak de vraag op zijn minst te stellen. Je moet natuurlijk niet naïef zijn: inbraakbeveiliging is geen overbodige luxe, maar ik geloof dat mensen zich wel verantwoordelijk voelen voor een school die zich profileert als deel van een buurt. Zo’n brede school is niet zozeer een pedagogische dan wel een maatschappelijke keuze. Als we het over duurzaamheid hebben, moet je die duurzaamheid zowel ecologisch als economisch en sociaal-cultureel bekijken.

Hoe zou je die brede duurzaamheid omschrijven en welke impact heeft ze op de architectuur?

Lathouwers: Ecologische duurzaamheid is de duidelijkste en heeft zowel betrekking op de bouwtechnische aspecten van een gebouw – isolatie, ventilatie, kwalitatief ontwerp – als op het behoedzaam omspringen met het bestaande. Economische duurzaamheid gaat al een stap verder en slaat op scholen die niet enkel voor vandaag gebouwd zijn, maar die op langere termijn inzetbaar zijn en andere functies kunnen huisvesten – ik denk aan wonen, aan kantoren, aan een combinatie van beide. Sociale duurzaamheid verwijst naar interactie en toe-eigening: een school moet naast een leeromgeving ook een leefomgeving zijn, waarin leerlingen, leraren, directie en eventueel andere gebruikers ruimte hebben en die kunnen gebruiken zoals ze wensen. Alleen zo wordt een school veel méér dan alleen maar 1 + 1. ●

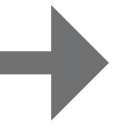
‘Het is vooral een unieke kans.’

Bouwproject basisschool De Driehoek, Bocholt

Een van de scholen waarvoor architecte Greetje Lathouwers de projectdefinitie mee opstelde, is de vrije basisschool De Driehoek in Bocholt. ‘Om te vermijden dat je vier jaar na de realisatie de breekhamer moet bovenhalen, kan je maar beter nu diep genoeg nadenken,’ stelt directeur Lambert Vandewijer het enigszins laconiek.

Het was uit motivatie en bekommernis dat Vandewijer Greetje Lathouwers verzocht te helpen bij het formuleren van de vraag. ‘Als je de kans krijgt een nieuwe school te bouwen, moet je er alles aan doen om een kwalitatief goede school neer te zetten. Het kwalitatieve slaat zowel op de architectuur, de onderwijs-pedagogie als op het proces dat je op gang brengt binnen de school. Als schoolgemeenschap heb je vaak een duidelijke mening over de pedagogie, maar over de architectuur en over het

dragende proces tast je wat in het duister. We hadden onze dromen en onze wensen. Klasdoorbrekend werken was voor ons essentieel, net zoals de uitbouw van een brede school. Wij vinden die dienstbaarheid naar derden zeer evident. Niet alleen sociaal, ook economisch. Dertig procent van het budget voor de bouw van de school komt van de lokale gemeenschap. Dan is het niet meer dan normaal dat die lokale gemeenschap daarvoor iets terugkrijgt.’ De eerste aanvraag tot renovatie dateert van 2002. Vier jaar later trad Vandewijer aan als halftijds directeur en vond hij het bouwdoossier terug. Van een renovatie op de huidige site evolueerde het project naar een nieuwbouw op een terrein 200 meter verderop. ‘Greetje spoorde ons aan mee te doen aan de Open Oproep. Om ons projectdossier op te stellen, hebben we veel gestolen met onze ogen. We bezochten tal van scholen in Vlaan-

Voor elk Dossier geeft de Vlaamse Bouwmeester een opdracht aan een fotograaf. Hem of haar wordt gevraagd om, naar eigen inzichten en vanuit het eigen oeuvre, een bijdrage te leveren rond het thema dat in het dossier wordt belicht. Bedoeling is om op die manier een reeks originele ‘edities’ tot stand te brengen. Voor deze aflevering werd **Niels Donckers** uitgenodigd. ●

‘Als je de kans krijgt een nieuwe school te bouwen, moet je er alles aan doen om een kwalitatief goede school neer te zetten.’

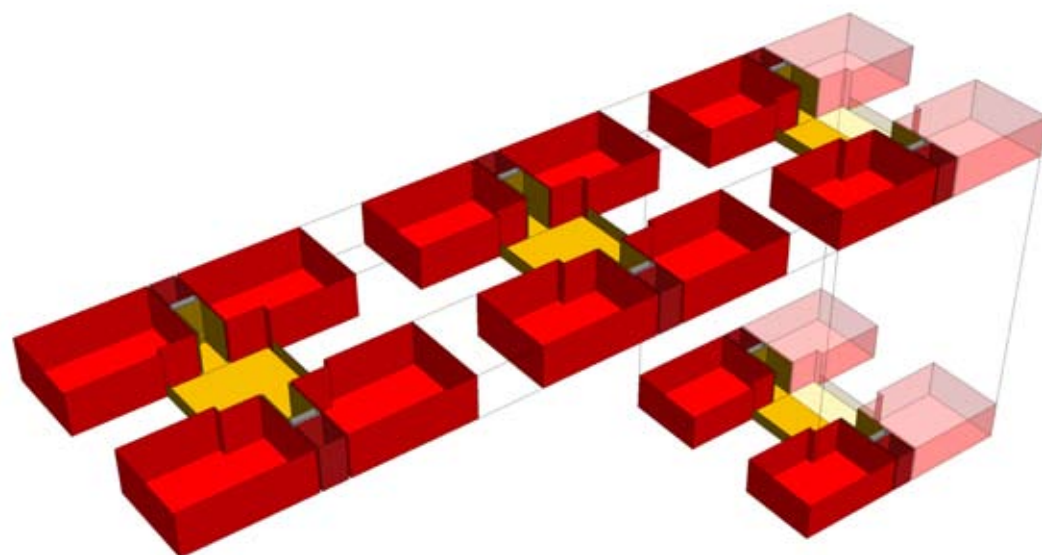
‘Wij vinden die dienstbaarheid naar derden zeer evident.’

deren en in Nederland. Het basisschooltje in Liempde bij Eindhoven sprak en spreekt ons enorm aan. We namen er elementen van over in ons projectdossier, zoals de visie op de gang als circulatie- en ontmoetingsruimte of de zonering van de speelplaats in speel- en ontvangstruimte en ruimte van geborgenheid. Het bureau dat uiteindelijk gekozen is, De Gouden Liniaal, heeft die elementen in het ontwerp zeer goed vertaald. Onder meer door duidelijk aparte ingangen voor het schoolse en het naschoolse gebruik te maken en door geen gangen te voorzien, maar clusters van klassen te maken die aansluiten op een bruikbaar binnengebied.’

Door de lerengroep en de ouders nauw bij het project te betrekken, werd het

denken over een nieuwe school iets van iedereen. De directeur spoorde de leraren aan voordrachten over scholenbouw bij te wonen en organiseerde ook een aantal workshops rond schoolarchitectuur. Tijdens de Open Oproep kreeg iedere leraar de kans zijn op- en aanmerkingen bij de verschillende ontwerpen te noteren. ‘Er ontstaat een dynamiek rond die nieuwe school en het wordt een project van iedereen. Hoewel we nog niet veel verder staan dan een ontwerp, is iedereen al klaar om in de nieuwe school te werken.’ ●

Bouwheer vzw. Katholiek Basisonderwijs
Bocholt | **Onderwijsgraad** basisonderwijs |
Architect De Gouden Liniaal architecten |
Budget € 5.600.000 (excl. BTW en ereloon) | **Oppervlakte** ca. 4300 m² |
Ontwerp 2009

De klassen van de lagere school zijn in clusters gegroepeerd rond een overloop. Er is mogelijkheid tot uitbreiding van de school in de toekomst.

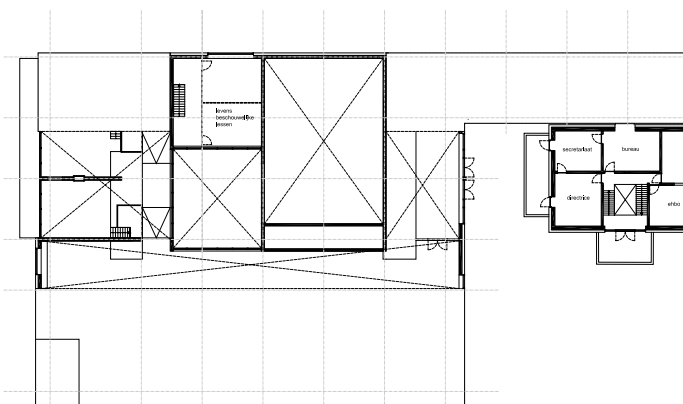
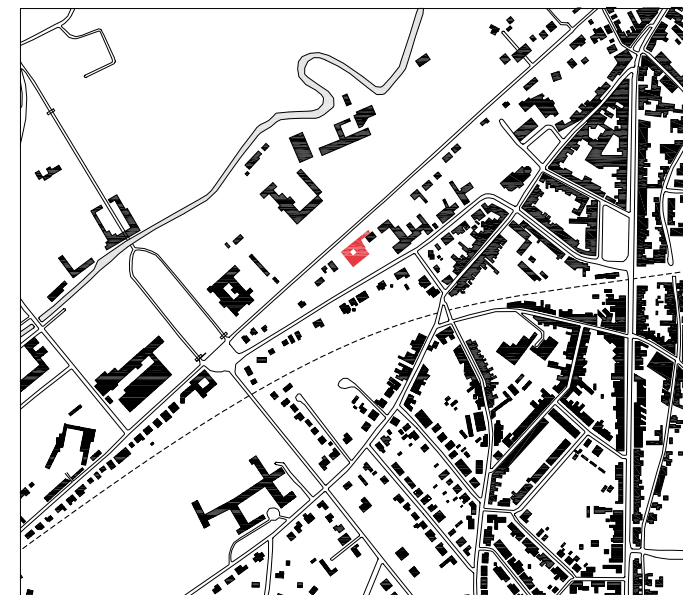
Paviljoenen onder een dak

De nieuwe basisschool Klare Bron in Heverlee

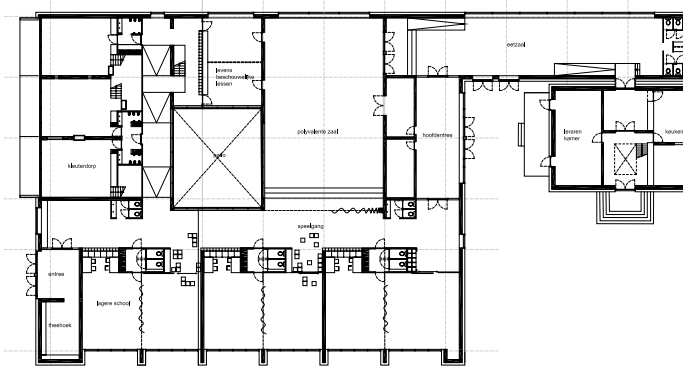
‘De school is het eerste openbare gebouw dat kinderen bewust beleven. Het legt een standaard van ruimtelijkheid vast en mag daarom vooral niet het zoveelste standaardgebouw zijn,’ meent architect Gerard Maccreanor. Hij en zijn team van Maccreanor-Lavington ontwierpen het nieuwe gebouw voor de leefschool De Klare Bron in Heverlee.

‘Het gaat nooit over een architect die architectuur probeert te maken. Scholen moeten zo bijzonder zijn dat ze kinderen levenslang bijblijven,’ stelt Maccreanor. En dus begon het in Heverlee bij wat was. Verspreid in de tuin van een oude villa lagen al 48 jaar verschillende paviljoenen met elk een klas en een eigen tuintje. Lessen liepen zo makkelijk over van binnen naar buiten en weer terug. De georganiseerde chaos van ruimte tussen de paviljoenen vormde het ideale terrein om te spelen en ontdekkingen te doen. Maccreanor: ‘Eigenlijk sloot de idee van de paviljoenen heel goed aan bij de onderwijsmethode van de school. Puur architecturaal was het niet eens zo’n slechte keuze.’ Maar nieuwe paviljoenen waren niet alleen budgettair onmogelijk, de idee druiste in tegen iedere vorm van duurzaamheid. Maccreanor-Lavington zocht een manier om de kwaliteiten van de paviljoenen te hertalen in een enkel gebouw, dat zuiniger omsprong met de beschikbare ruimte. Kleuterklassen en klassen voor de lagere school werden samengebracht onder een dak, waarbij elk van de klassen uitgaat op een eigen buitenruimte. De kleuters krijgen aan de ene kant van het gebouw een afgebakend kleuterdorp; in de lagere school kan de onderwijzer de buitendeuren opengooien als het nodig is.

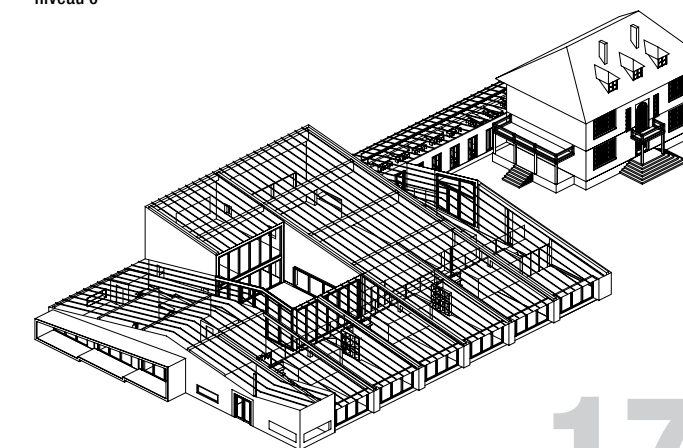
Beelden voor later
Er is een direct contact tussen buiten en binnen en dus

niveau 1

niveau 0

eindigen klassen niet noodzakelijk waar de speelruimte of de gang begint. Naast de polyvalente ruimte bevindt zich een patio die buiten letterlijk binnenhaalt. Ook de overgang tussen klas en gang is eerder vloeiend dan robuust. Het is een kastenwand die meer of minder geopend kan worden. Maccrannor: 'De klassen in de paviljoenen waren sowieso ruimer dan de klassen die in het nieuwe gebouw normatief mogelijk waren. Door een oversized gang van vijf meter breed door het gebouw te trekken, legden we een soort speelweg aan, maar schiepen we ook een ruimte die zich laat integreren in het klas- en lesgebeuren.' De gang wordt zo

minder een circulatiemechanisme en meer een drager van ontmoetingen, tussen kinderen van verschillende klassen, tussen leeftijdsgenoten, maar ook tussen ouders en kinderen en ouders en leraren. De gang vormt het verlengde van het schoolplein. Het is de plek waar ouders kinderen ophalen of waar kinderen wachten tot de bus komt voor de schoolreis. Naast deze informele toegang tot de school, is er ook een meer formele toegang tot de villa – het administratieve hart van de school. Door een rechtstreekse verbinding tussen villa en nieuwbouw onderstreept Maccrannor-Lavington de band tussen beide. 'We

hebben bewust gekozen om te spelen met objecten die de herinnering voeden en stimuleren. De villa, de majestueuze bomen, de patio, het uitzicht op het park van het kasteel van Arenberg zijn duidelijke beelden die een kind een leven lang meedraagt,' stelt Maccrannor. 'Een school ontwerpen, is altijd een beetje autobiografisch. Je wordt verplicht terug te denken aan een tijd toen je een minder complex persoon was, toen je vanuit de klas wel de boomkruin zag, maar niet het vuil aan de voet van die boom.' Scholen zijn volgens Maccrannor-Lavington ook de laatste plekken van gemeenschapsvorming, zeker in kleinere

locaties zoals Heverlee. Met het verdwijnen van postkantoren, bibliotheken en plaatselijke kruideniers, worden scholen de plekken waar mensen elkaar ontmoeten. 'Een school zou daarop moeten inspelen door zich open te stellen voor de gemeenschap en dubbel gebruik te bevorderen. Als dat niet het geval is, is het belangrijk dat ouders zich welkom weten op school. Dat ook zij een plek hebben om samen te komen en te praten.'

Normen voor nu (en wat met morgen?)

Als buitenlands bureau botste Maccrannor-Lavington een beetje tot de eigen verbazing op de onwrikbaarheid van de financiële norm. Een dergelijke rigiditeit draagt in hun ogen niet bij tot kwaliteit op lange termijn. Maccrannor: 'Ik begrijp waarom een administratie die veel scholen bouwt of beheert een set van regels opstelt en hanteert om het proces in de hand te houden. Maar het wordt duidelijk een probleem wanneer die regels het geheel overheersen. Bij schoolarchitectuur spelen andere zaken mee dan normen en standaarden. Je hebt een mechanisme nodig dat die discussies – over dubbel gebruik, over toekomstig gebruik, over maatschappelijke betekenis – oppoekt. Mensen denken vanuit het gekende. Het is pas als ze een gebouw in werkelijkheid zien dat ze begrijpen waar je als architect al die tijd op aanstuurde of op hamerde. De procedure die nu gevolgd wordt, is er enkel op gericht eenvoudige, repetitieve projecten af te leveren. Een gebouw met toekomst heeft een ruimer zicht nodig.' ●

Bouwheer Gemeenschapsonderwijs en Scholengroep 11 Brussel | **Onderwijsgraad** basisonderwijs | **Architect** Maccrannor Lavington Architects | **Budget** € 2.300.000 (excl. BTW en ereloon) | **Oppervlakte** 1.550 m² | **Realisatie** 2008

'Door een oversized gang van vijf meter breed door het gebouw te trekken, legden we een soort speelweg aan, maar schiepen we ook een ruimte die zich laat integreren in het klas- en lesgebeuren.'

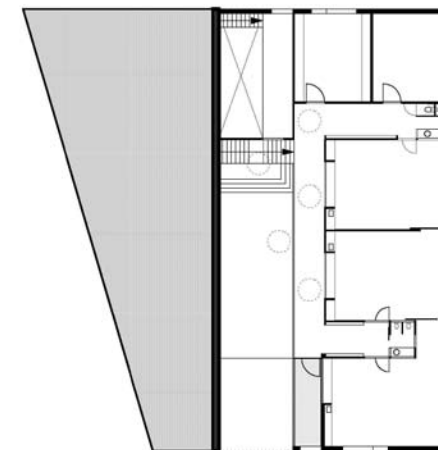
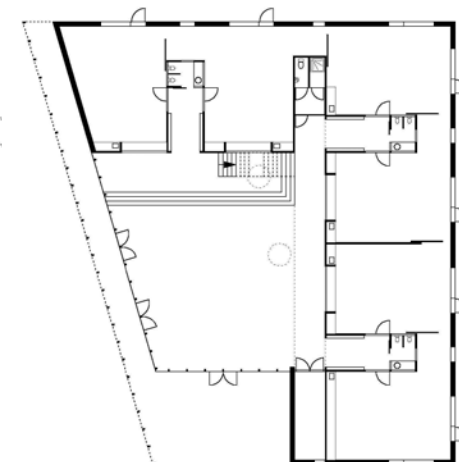
Meer dan school alleen

Bouwproject kleuterschool 't Beekje, Etterbeek

20

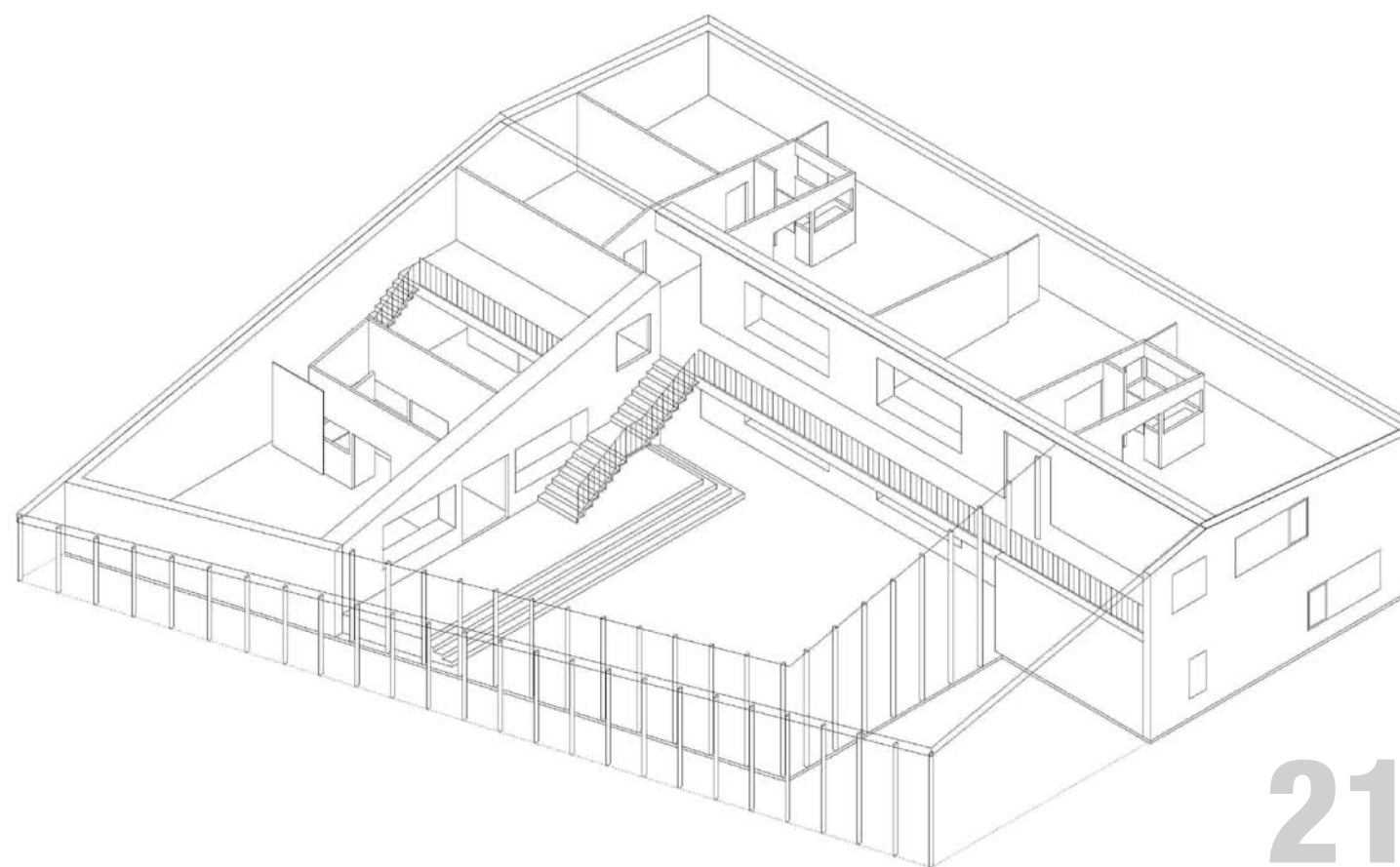
Voor de nieuwbouw van de kleuterschool 't Beekje in Etterbeek kiezen evr-Architecten resoluut voor duurzaamheid. 'Dit betekent in de eerste plaats dat je vertrekt van het bestaande, van de ziel van de plek, de omgeving en de context,' meent architect Jan Van den Broeke. Dat het eindresultaat een passiefschool wordt, is eerder een gevolg dan een voorwaarde.

Er is een woord dat volgens Van den Broeke opvallend weinig in projectdefinities van scholen opduikt, en een ander dat er opvallend vaak in staat. Het eerste is 'context', het tweede is 'duurzaamheid'. Nochtans kan het tweede niet zonder het eerste. 'Het woord duurzaamheid valt te pas en te onpas, maar het is niet zomaar iets abstracts dat je toevoegt. Duurzaamheid begint bij het ontwerp. Een kwalitatief hoogstaand ontwerp levert een gebouw op dat meer is dan zijn huidige functie. Ook een school kan niet enkel school zijn.' De eerste stap naar duurzaamheid is objectief kijken naar wat er is. 'Een tabula rasa is vaak het eerste en het gemakkelijkste uitgangspunt. Er is gebrek aan ruimte en dus is er een nieuw gebouw nodig. Een verbouwing levert nochtans soms een beter resultaat op.' Renovatie was in Etterbeek geen piste. De drie aparte kleuterpaviljoenen zijn afgeleefd. Door ze af te breken en het totaal van tien klassen in een compact gebouw samen te brengen, geven evr-Architecten een nieuwe invulling en een duidelijker betekenis aan de plek. 'Het principe is: ruimte maken en ruimte laten. Met de jaren zijn hier schijnbaar willekeurig gebouwen op de site geplaatst, zodat er niet enkel ruimte gewonnen werd, maar ook verloren ging. Door een zo juist mogelijke inplanting, zoeken wij in ons ontwerp vooral naar

niveau 0

niveau 1

21

‘Het woord duurzaamheid valt te pas en te onpas, maar het is niet zomaar iets abstracts dat je toevoegt. Duurzaamheid begint bij het ontwerp. Een kwalitatief hoogstaand ontwerp levert een gebouw op dat meer is dan zijn huidige functie.’

aansluiting. Met de wereld buiten de school, met de geschiedenis van de site en met de interne circulatie van de volledige school. Het kleuterschooltje staat niet op zich, het is deel van een groter geheel. Wat nu restruimte was, schakelen we opnieuw in. Het niveauverschil op het terrein wordt een amfitheater en we leggen een petanquebaan aan.’

Van bladerdak naar dak
De robuuste bomen waren volgens evr het belangrijkste erfgoed. Een informele ingang leidt onder het bladerdak van de bomen naar de speelplaats van de kleuters en loopt over in de dakoversteek van de school. ‘Er ontstaat geborgenheid zonder het gebouw af te zonderen. Voor kleuters is de school de eerste plek van herkenbaarheid buitenshuis. Het moet een plek zijn die inspireert en geruststelt.’ De vorm van het gebouw speelt hierop in: het is een eenvoudig volume met een zadeldak, precies zoals een kind van vijf een huis tekent. De drie klassen voor de oudste kleuters bevinden zich onder het dak; de zeven andere klassen zijn op de gelijkvloerse verdieping geschikt rond een polyvalente ruimte met estrade. De klassen hebben grote ramen, met uitzicht op de collectieve binnenruimte of op de buitenruimte. De ramen zorgen voor verbinding, contact tussen de klasgroep en de schoolgemeenschap en tussen de school en de buitenwereld. Op vraag van de school worden tussen de klassen grote schuifpuien geplaatst, zodat ook hier grenzen vervagen. Het was van bij het begin de ambitie van de architecten een gebouw met laag energieverbruik of zelfs een passiefschool te maken. De compactheid van het gebouw enerzijds en een waaier aan technische ingrepen en installaties anderzijds, zoals isolatie, een

uitgebalanceerd ventilatiesysteem en een groendak, moeten de verwarmingskost en CO₂-uitstoot tot een minimum beperken. Maar naast ecologische duurzaamheid, willen de architecten ook sociale duurzaamheid scheppen: dat niet enkel de school en haar leerlingen van deze ruimtes gebruik maken, maar de hele gemeenschap rond de school. Van den Broeke: ‘Het was geen concreet programmapunt, maar iedere directie is het aan zichzelf verplicht de vraag naar meervoudig gebruik te stellen. Als architect kan je enkel suggereren en de mogelijkheid scheppen.

Masterplan is de eerste stap
Volgens Jan Van den Broeke botst de basisidee van duurzaamheid frontaal met de standaardprocedure bij scholenbouw. ‘Als je wil gebruiken wat er is, moet je iedere site kunnen optimaliseren. Bij scholenbouw mag je als architect zelden de allerbelangrijkste en allesbepalende keuze maken: de plek. Het waar en hoe ligt vast op basis van de ruimte die nog vrij is. Eigenlijk moet de eerste opdracht zijn: een masterplan voor een hele site. Maar dat gebeurt zelden of nooit. Omdat er geen budget voor is.’ Sarah Loonbeek, ingenieur-architecte van het Gemeenschapsonderwijs, treedt op als bouwheer van ’t Beekje en is zich bewust van dit probleem. ‘Zo’n ruimtelijk masterplan moet vertrekken van een pedagogisch masterplan. Waar willen school en scholengroep naartoe? Het zijn vragen die we proberen aan te kaarten bij directies. Maar ze zijn erg moeilijk te beantwoorden.’ ●

Bouwheer Gemeenschapsonderwijs en Scholengroep 11 Brussel | **Onderwijsgraad** kleuteronderwijs | **Architect** evr-Architecten | **Budget** € 1.303.706 (excl. BTW en ereloon) | **Oppervlakte** 903 m² | **Ontwerp** 2007

Eenheid in verscheidenheid

Masterplan scholencampus Bogaersveld, Beringen

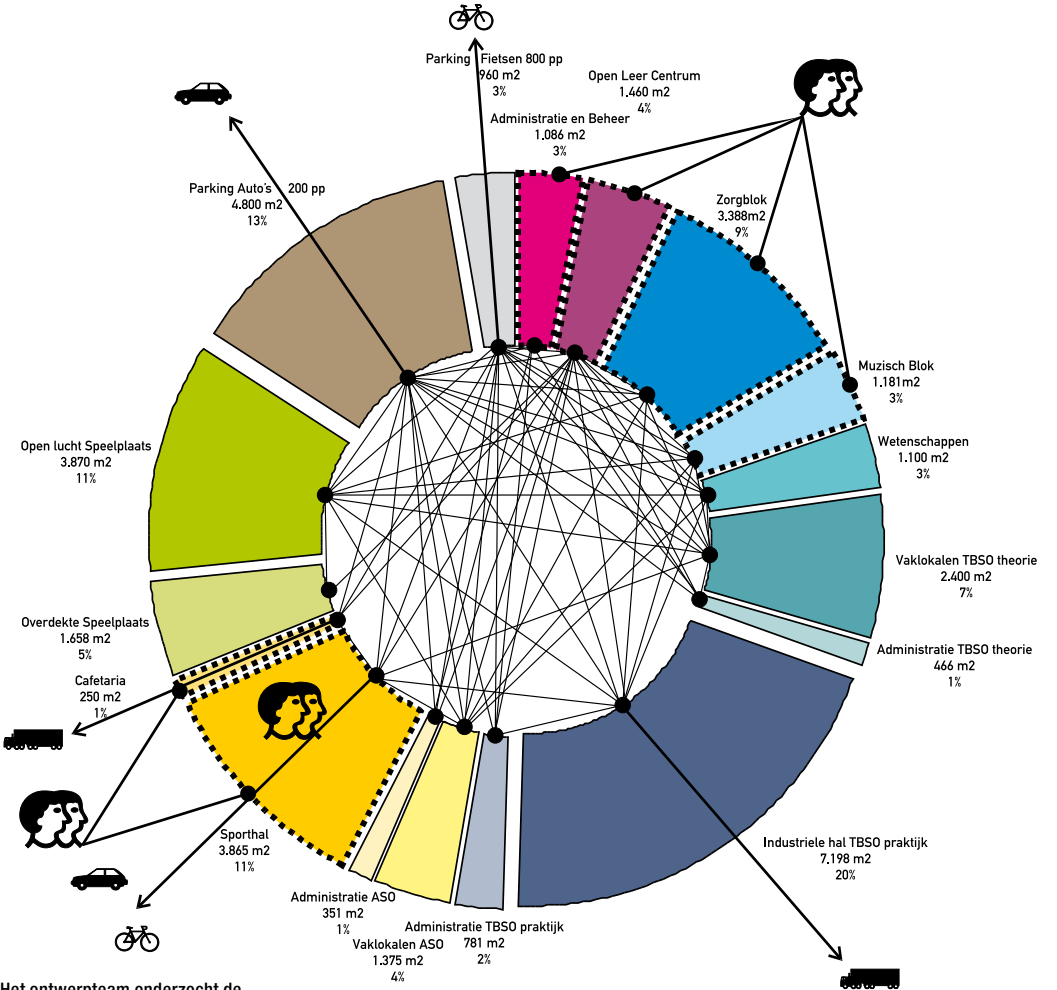
Hoe breng je drie aparte scholen samen op een nieuwe site, mét aandacht voor zowel bindende als onderscheidende elementen, en zonder de aansluiting met de gemeente te verwaarlozen? ‘We willen dat personeel en leerlingen elkaar maximaal ontmoeten,’ stelt directeur Rik Proost.

In het kleine centrum van Beringen schuren drie bovenbouwscholen tegen elkaar aan. Het Sint-Jozefscollege met een ASO-opleiding, het Sint-Lutgartinstituut met tso/bso-opleidingen in de zachte sector en overwegend vrouwelijke leerlingen en het Vrij Technisch Instituut met de richtingen hout, metaal en nijverheid en voorname-

lijke mannelijke studenten. Vooral bij de twee laatste scholen is de infrastructuurele nood hoog en rees de vraag of het nog zinvol was verder te investeren in de gebouwen. Deze vraag was de aanzet voor een gedurfde hypothese: misschien kan een architecturale ingreep ook mentale schotten wegwerken? De idee groeide om alle bovenbouwscholen te verhuizen naar een terrein een paar honderd meter verderop, waar nu al de middenschool ligt. Het is een ruimtelijke verhuizing die ook mentaal heel wat teweegbrengt. Want hoe balanceer je tussen verschil en gemeenschappelijkheid? Hoe breng je meisjes uit zorg-richtingen samen met jongens die metaalbewerking

studeren? En hoe link je schoolculturen aan elkaar zonder een kortsluiting te veroorzaken? Bovendien is het niet alleen belangrijk de drie scholen in evenwicht te brengen met elkaar, je moet ook een evenwicht zoeken tussen de gemeente en de nieuw te bouwen campus. Als de drie scholen hun bestaande sites ondoordacht verlaten, neem je een onevenredige hap uit het centrum van Beringen. Hoe voorkom je dat die hap een zwart gat wordt?

Ruimer structuurplan
‘De impact op Beringen als gemeente is niet te onderschatten,’ meent Rik Proost. ‘Het is essentieel dat we onze plannen afstemmen op de langetermijnvisie die de

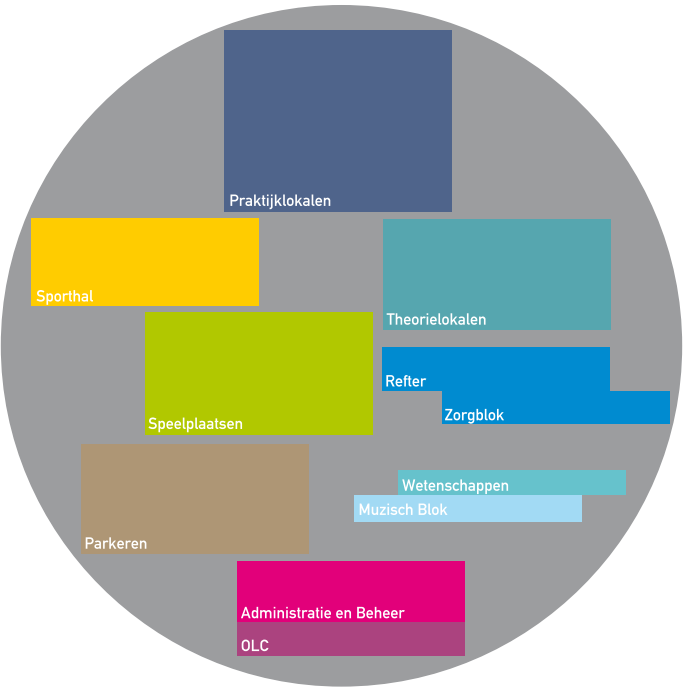

Het ontwerpteam onderzocht de meerwaarde van de samenvoeging van verschillende scholen. Het schema verbeeldt de functionele relaties en de oppervlakte-indeling.

- fietsbereikbaarheid
- autobereikbaarheid
- logistieke leveringen
- brede school programma

‘Kan een architec-
turale ingreep ook
mentale schotten
wegwerken?’

‘Wat men aanvaard-
baar vindt, bepaalt
hoe ver we springen’

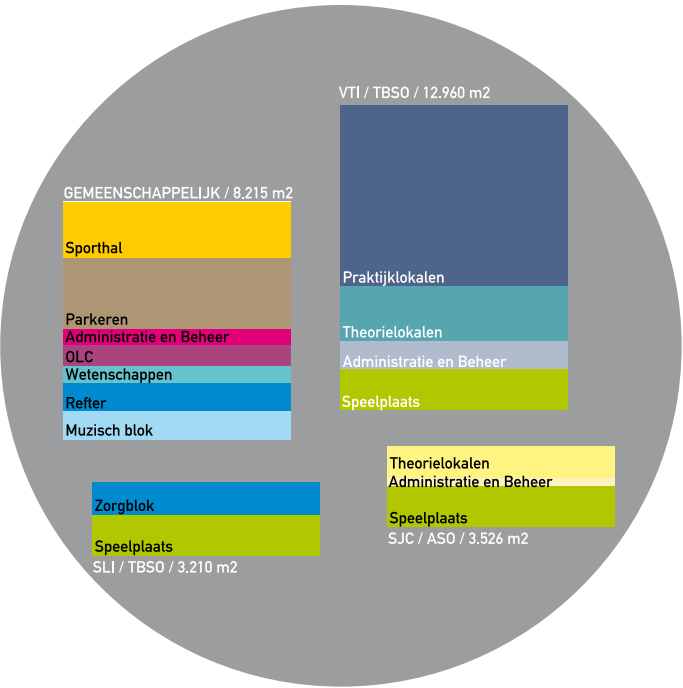

Oppervlaktes en functies per school

gemeente zelf ontwikkelt en dat we de campus inbedden in een ruimer structuurplan voor het kleinstedelijk gebied.’ Daarnaast is er de interne organisatie van de campus. Het eerste plan van architectenbureau OSAR (vroeger FDA) moet er in november zijn. Tot nu puzelden de drie scholen in gemeenschappelijke werkgroepen aan het bouwprogramma. ‘We hadden zes modellen,’ zegt Proost. ‘Variërend van een gebouw tot drie aparte gebouwen. Het zal uiteindelijk een tussenmodel worden, met een aantal gemeenschappelijke delen en ook duidelijk onderscheiden elementen. ASO en TSO krijgen aparte vaklokalen, maar die liggen wel naast elkaar, en rond het open leercentrum kunnen seminarielokalen van TSO en BSO geclusterd worden. De ontmoetingsplekken zijn essentieel en zullen als uitgangsbord fungeren. Het blijft een voortdurende evenwichtsoefening: waar kan je grenzen wegvagen en waar laat je nog grenzen die eventueel met de tijd wel weer

verdwijnen? Wij geloven als school in interessegebieden, in de eigen belangstelling van een kind, meer dan in het onderscheid tussen ASO, TSO of BSO. Anderzijds heeft het geen zin vooruitgang te forceren zonder aandacht voor wat bij leraren en leerlingen leeft. We willen mentale schotten afbreken, rekening houdend met wat maatschappelijk aanvaardbaar is en wat leraren en leerlingen aanvaardbaar vinden.’ Tegelijk moet die nieuwe campus ook duurzaam zijn, in ecologisch en maatschappelijk opzicht. ‘We proberen de link met Beringen te behouden en hopen dat bijvoorbeeld het avondonderwijs, sportclubs en andere verenigingen de weg zullen vinden naar de school. Onze verhuizing zal fysiek zijn, maar zeker niet mentaal.’ ●

Bouwheer KSO Beringen-Lummen vzw |
Onderwijsgraad secundair onderwijs
(bovenbouw) | Architect OSAR |
Masterplan HUB | Budget masterplan-
studie € 50.000 (excl. BTW en ereloon) |
Masterplan 2009

Het bouwprogramma groepeerde de behoeften van de diverse scholen.

Een eigen wereld in de wereld

Gesprek met architectuurtheoreticus Bart Verschaffel

De vraag naar de
school van morgen is
ook de vraag naar de
school van toen en
naar die van vandaag.
‘De school van de
toekomst is de school
die je nu maakt, met
de traditie die er is,
het patrimonium dat
er is en de regels die
gelden,’ stelt profes-
sor Bart Verschaffel.
‘Het risico bestaat dat
je door een grote
drang naar vernieu-
wing de modellen die
bedoeld waren om
verbeteringen te bren-
gen en die hun dien-
sten bewezen, zonder
geldige reden opzij
schuift.’

In het boek *De school als ontwerp* (2005), dat Verschaffel samen met ingenieur-architect Maarten Vandendriessche in opdracht van de Vlaamse Bouwmeester samenstelde, maakten de auteurs een inventaris op van wat schoolarchitectuur kan zijn en waar schoolarchitectuur voor staat. Vandendriessche, die een proefschrift over schoolarchitectuur voorbereidt, lijnde elementen af – klas, speelplaats, gang, refter, poort – die hij de bouwstenen van de schoolarchitectuur noemt, omdat ze de uitdrukking van een school bepalen. Door de nadruk te leggen op de school als wereld en als plek van identificatie en herkenning, hopen ze het programma voor scholenbouw weg te trekken van de school als infrastructuur en terug te duwen naar de school als architectuur. En dat op verschillende niveaus.

Een school is meer dan een leeromgeving. Het is ook een leefomgeving. Hoe integreer je beide in de architectuur? Verschaffel: Het technische discours wil dat de school een soort dienstverlenende instantie is die individuen de ruimte geeft hun capaciteiten te maximaliseren om vervolgens die capaciteiten in de maatschappij te gelde te maken. De architectuur van de school moet ervoor zorgen dat het leren optimaal gebeurt: veel licht in de klas, niet te veel afleiding van buiten, een duidelijk onderscheid tussen klas en gang, tussen leren en ontspanning. Dit – erg instrumentalistische – denken gaat voorbij aan de school als plaats van ontmoeting, de school als sociale ruimte, de school als leefomgeving. Daarom is het bij schoolarchitectuur even belangrijk na te denken over inrichting en vorm van klaslokalen, als over gangen, speelplaatsen, poorten. Meer dan plekken van circulatie zijn het plekken van onverwacht contact en ontmoeting, zowel binnen als buiten de school.

Toch vinden jullie het belangrijk dat de school zich onderscheidt als een eigen wereld en niet zomaar opgaat in de wereld rondom. Verschaffel: De school is niet thuis en de school is niet de wereld. De school is een wereld op zich, een hybride wereld, een soort van verbeterde omgeving. Een kind is er niet meer de uitverkorene van de ouders die het thuis is en is er in die zin meer gelijk aan andere individuen. Omdat de school een eigen wereld is, moet ze ook een min of meer onderscheiden karakter hebben. Niet zo besloten als thuis, niet zo vrij en open als de wereld buiten de schoolpoort. Het urbanistisch model van die ideale tussenwereld is de kloostergemeenschap. Het is duidelijk dat die manier om van de school een besloten eenheid te maken, niet langer legitiem is. Je kan niet meer ’s morgens om acht uur de

Bart Verschaffel: ‘De school is niet thuis en de school is niet de wereld. De school is een wereld op zich, een hybride wereld, een soort van verbeterde omgeving. Een kind is er niet meer de uitverkorene van de ouders die het thuis is en is er in die zin meer gelijk aan andere individuen. Omdat de school een eigen wereld is, moet ze ook een min of meer onderscheiden karakter hebben.’

poort openen om ze ’s avonds om vijf uur weer te sluiten. Er moet iets van de heterogeniteit van buiten binnensijpelen. Tegelijkertijd is het voor de architectuur een opdracht om dat eigen terrein met dat enigszins andere regime te expliciteren. School-architectuur is een architectuur tussen openheid en bescherming.

Julie vinden het belangrijk dat kinderen zich identificeren met de school. Het gevolg is dat scholen maar beter niet te groot zijn?
Verschaffel: Kinderen en jongeren moeten zich verbonden kunnen voelen met die plek tussen thuis en de wereld van later. Het is de rol van de architectuur om die identificatie mogelijk te maken. Het is een identificatie die verder reikt dan de eigen klas of lessenaar, maar zich ook doorzet op de ‘koer’, in de gang of op de trappen. Daarom is het niet evident onderwijs te regelen zoals je fabrieken bestuurt. Een kind moet kunnen zeggen: mijn school, maar behalve de baas van de fabriek zijn er weinig mensen die kunnen zeggen: mijn fabriek. De schaalvergroting die zich in het onderwijs administratief en bestuurlijk doorzet, krijgt steeds vaker een ruimtelijke vertaling. Hoe groter scholen worden, hoe moeizamer het identificatieproces. Architectuur heeft in dit proces de opdracht de juiste schaal van de dingen in het oog te houden en ook de verschillende schaalniveaus binnen een school te articuleren. Kleuters spelen anders dan schoolkinderen of jongeren, toch hebben ze elk een plek nodig die ze zich kunnen toe-eigenen. Wanneer scholen toch verhuizen naar een meer efficiënte campus, kan de architectuur de bestuurlijke logica omdraaien door die site te laten verbrokkelen zoals een stad. Hierdoor krijg je verschillende niveaus, uiteenlopende plekken en vermijd je het gelijkschakelende eenheidsbeeld van de industriële of militaire structuur.

Scholen gelden ook als de laatste plekken van gemeenschappelijkheid en als de plekken die de waarde van dat gemeenschappelijke bepalen.
Verschaffel: Scholen die omwille van een bepaalde rationaliteit wegtrekken naar de rand van een stad, laten vaak een pijnlijke leegte achter. Scholen vormen niet alleen een gemeenschap op zich, ze vormen ook een gemeenschap met de wereld rondom. Een schoolwereld functioneert naar binnen en naar buiten. Er ontstaan vriendschappen rond scholen, actiegroepen, hobby-clubs. Een school bindt en verbindt. Op het moment dat de school een mastodont wordt buiten de stad en er enkel nog ontmoeting is tussen de neuzen van de auto’s van de ouders die hun kinderen droppen, dood je een belangrijk sociaal structurerend weefsel. Tegelijkertijd is de school een geheugenplaats en precies daarom is de kwaliteit van de architectuur zo van belang. Scholen zijn de eerste openbare ruimtes waarmee een kind in contact komt en het draagt die plekken een leven lang mee als referentiepunt van wat openbaarheid betekent. Het kwaliteitsvolle van de architectuur is geen esthetische uitdrukking; het gaat over de aandacht die besteed is aan het goed maken van dingen. Dat is misschien de essentie: dat kinderen en jongeren voelen dat ze in een omgeving leven waarover zorgvuldig is nagedacht en die zorgzaamheid verwacht. Dat gaat van het op tijd ledigen van vuilnisbakken tot de materialiteit van de deurklink.

Bart Verschaffel is filosoof en doceert architectuurtheorie aan de Universiteit Gent. Hij is er voorzitter van de vakgroep Architectuur en Stedenbouw. ●

De tijd van eilanden is voorbij

Gesprek met cultureel antropoloog Rik Pinxten

‘Om te vermijden dat onze maatschappij een wereldvreemd Bokrijk wordt, moeten we onze scholen zo open mogelijk maken,’ meent Rik Pinxten. De betere schoolarchitectuur plant scholen in de samenleving en maakt er geen exclusieve eilanden van. ‘Eigenlijk zijn er twee opties,’ stelt hij. ‘Of je houdt vast aan een 19de-eeuws ideaal en kiest voor de afgezonderde en afgesloten school waar je een gezaghebbende elite opleidt; of je gaat voluit voor de mondig, geëmancipeerde en zelfbeschikkende burger en zorgt ervoor dat scholen integraal tot een buurt en een maatschappij behoren.’

De ommuurde school heeft zijn tijd gehad?
Pinxten: Het kloostermodel, zoals Bart Verschaffel het noemt, is lang het geldende ideaal geweest. Het is een school- en architectuurmodel waarbij je kinderen in isolement, weg van de maatschappij voorbereidt op diezelfde maatschappij. De architecturale uitdrukking van dat model is ommuring, soms zelfs met hoge hekkens, zodat je zeker niet naar buiten kan, laat staan naar buiten kan kijken. Als men nu aan een grote inhaalbeweging begint, kan men onbewust en ondoordacht voortbouwen op het bestaande, maar als we kiezen voor democratisering en gelijke kansen in het onderwijs, moet dat ook duidelijk worden in hoe we scholen bouwen.

Verwacht u hierbij niet te veel van de architectuur. De architectuur schept mogelijkheden, een school zet die naar zijn hand.
Pinxten: Natuurlijk zal architectuur de ongelijkheid niet oplossen, maar ze kan er wel rekening mee houden door vorm te geven aan scholen die interageren en communiceren met de buurt. Het betekent dat je de school moet denken vanuit de buurt en niet als school apart. Een school die deel is van een buurt, maakt mentaal een groot verschil. De school is niet langer een vreemd lichaam waar je verplicht je tijd moet doorbrengen en waar je vooral blij bent als je de poort achter je dicht kan trekken. Door de manier van inplanten, door de manier van ontwerpen – minder ommuurd, met meer buitenzichten – en door de manier waarop je samenwerkingsverbanden opzet rond de school, kan een school binden en enthousiasmeren.

Is een gevoel van gedeelde verantwoordelijkheid voldoende om respect te hebben voor een schoolgebouw?
Pinxten: Ik vergelijk het graag met wat er gebeurde op het Kiel met Het Nest, een buurtproject waarbij mensen met wilgentakken letterlijk een nest vlochten. Niemand draagt de eindverantwoordelijkheid. Niemand is regisseur en toch springt iedereen zorgzaam om met dat Nest. Mensen willen dat het blijft. Niemand raakt aan Het Nest en dit in een anders toch wel heftige buurt. Door een gemeenschappelijke uitbating en een gedeelde verantwoordelijkheid, onder meer door het dubbele gebruik van sport-accomodaties en polyvalente zalen of zelfs door het hechten van

Studio Open School, 3 oktober 2007 (Universiteit Gent)

Rik Pinxten: ‘De toekomst is er een van samenwerking en onderlinge afhankelijkheid. Hokjes werken niet meer. De wereld die voor de deur staat, kan zich niet bezighouden met witte elitescholen. De maatschappelijke kost daarvan zou te hoog oplopen. Alleen al economisch is het onverantwoord dat 20 procent van de mensen die tot hun achttien jaar school lopen, uit de boot valt. Een school moet het beste in iedereen naar boven halen.’

appartementen aan een school, wordt een school eigendom van de mensen die errond wonen of er elkaar ontmoeten. Het respect en de zorg voor het materiaal en de gebouwen van die school zijn een logisch gevolg.

Zijn we als maatschappij klaar voor zoveel openheid?

Pinxten: Het is duidelijk dat dit streven naar openheid en integratie schuurt en wringt met de traditie van afzondering en exclusie. Maar de toekomst is er een van samenwerking en onderlinge afhankelijkheid. Hokjes werken niet meer. De wereld die voor de deur staat, kan zich niet bezighouden met witte elitescholen. De maatschappelijke kost daarvan zou te hoog oplopen. Alleen al economisch is het onverantwoord dat 20 procent van de mensen die tot hun achttien jaar school lopen, uit de boot valt. Een school moet het beste in iedereen naar boven halen en niet het beste in een paar enkelingen. We hebben een omslag nodig en hoe we nu bouwen, moet daarvan de uitdrukking zijn.

Rik Pinxten is hoogleraar culturele antropologie aan de Universiteit Gent.

De Vlaamse Bouwmeester en de scholenbouw

Om de scholen in hun moeilijke taak als

opdrachtgever voor een bouwproject te onder-

steunen, startte het scholenteam van de

Vlaamse Bouwmeester allerlei initiatieven op.

Het symposium ‘School Maken’ in november 2006,

de start van de website www.scholenbouwen.be

en de uitgave van het boek *De school als ontwerp-*

opgave **vormden het begin. Het boek is het**

resultaat van onderzoek van de Vakgroep Archi-

tectuur & Stedenbouw aan de Universiteit Gent.

Het plaatst de recente schoolarchitectuur in

Vlaanderen (1995–2000) in een historisch per-

spectief en geeft aanbevelingen voor de toe-

komst. Via www.scholenbouwen.be is heel wat

informatie te vinden over scholenbouw. De site

toont beelden, plannen en geeft tekst en uitleg

bij een 75-tal goede schoolgebouwen, zowel

gerealiseerde projecten als geplande ontwer-

pen. Met het project ‘Studio Open School’ mobili-

seerde de Vlaamse Bouwmeester studenten en

docenten van universiteiten en hogescholen

rond het thema scholenbouw. Ze peilden bij

directies, leerkrachten, scholieren, omwonenden

en gebruikers naar de verwachtingen, brachten

schoolsites in beeld en maakten ontwerpen voor

concrete bouwopdrachten. Dit leverde heel wat

inspirerend materiaal op, dat deels al op de web-

site te vinden is. Het scholenteam begeleidt ook

de scholendossiers in de Open Oproep. De Open

Oproep is de selectieprocedure die de Vlaamse

Bouwmeester ontwikkelde voor het aanstellen van ontwerpers voor publieke bouwopdrachten. Momenteel bestudeert het scholenteam in samenwerking met onderzoekers van de Universiteit Gent de noodzaak en het nut van masterplannen in de scholenbouw.

Het scholenteam adviseert schoolbesturen ook op hun individuele vraag bij de formulering van hun bouwopdracht.

Op de rechterpagina: werk van fotografiestudent Glen Versonnen in het kader van Studio Open School. [🔗](#)

Dossier 1 Scholenbouw is een uitgave
van de Vlaamse Bouwmeester
Boudewijnlaan 30 bus 45
1000 Brussel
Telefoon +32 (0)2 553 74 00

Algemene coördinatie en redactie
Anne Malliet, Cateau Robberechts,
Marieke Van Damme

Teksten en interviews
Tine Hens

Vormgeving
Piet Gerards Ontwerpers, Amsterdam

Fotografie
Niels Donckers (uitslaander),
Jan Kempenaers (pp. 9-10, p. 18),
Tom Thys (p. 3),
Glen Versonnen (p. 31)

Druk
Die Keure, Brugge

www.vlaams-bouwmeester.be
www.scholenbouwen.be